

UDK 808.62-5 "17/18"

Stručni rad

Primljen 31. svibnja 1999.

Prihvaćen za tisak 22. prosinca 1999.

István Nyomárkay

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM – SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK,
1052 Budapest, Piarista köz 1

Gradišćanskohrvatske propovijedi iz Martinova Brijega (Pannonhalma)

Analizirat će se jedna propovijed iz zbirke gradišćanskohrvatskih propovijedi, koje su nastale na početku 19. stoljeća, a danas se čuvaju u benediktinskoj knjižnici u Martinovu Brijegu u Mađarskoj. Te se propovijedi promatraju kao jezični spomenici koji imaju kulturnopovijesno, jezičnopovijesno i sociolingvističko značenje.

Cilj je svakoga znanstvenoga istraživanja što bolje poznavanje istraženoga. Za to su potrebna dva uvjeta. Prvo, istraživani se predmet mora prikazati svestrano i objektivno, drugo, moraju se uzeti u obzir sve činjenice i analizirati sve potvrde kako bi se došlo do valjanih sintetskih zaključaka. Znanstvena temeljitost i odgovornost – osnovne su crte kojima se i djelatnost jezikoslovke Dragice Malić može okarakterizirati. Mislim, dakle, da i skromni prilozi koji su joj posvećeni u ovim *Raspravama* moraju odgovarati tim uvjetima i zahtjevima.

Gradišćanskohrvatski je jezik detaljno istraživani i prikazivani. Dovoljno je ovdje upozoriti, među ostalim, na općepoznate monografije Lászla Hadrovicsa, Gerharda Neweklowskoga, Helene Koschat i ostalih u kojima se obrađuje pismeni jezik (*Schrifttum*) i govoreni jezik većih dijalekatskih jedinica, pa na zbirku narodnih pripovijedaka (*Erzählgut*) koje su skupili i objelodanili Gerhard Neweklowsky i Károly Gaál, da o kraćim i dužjim raspravama i rječnicima i ne govorimo. Ima ipak i na tom, temeljito istraženom području do sada neprikazanih, ali prikaza vrijednih djela. Takve su u naslovu spomenute propovijedi s početka 19. stoljeća, koje se u relativno dobro čitljivom stanju čuvaju u Mađarskoj, u benediktinskoj knjižnici u Martinovu Brijegu (mađ. *Pannonhalma*, njem. *Martinsberg*). Hadrovics (1974) ih nabroja u svojoj monografiji. Riječ je o točno sto pedeset propovijedi nastalih od 1805. do 1838. Skupljač je

zbirke nepoznat, a nisu, barem za sada, identificirani ni župnici (autori) kojima pripadaju zabilježeni govori. Većina propovijedi potječe iz sela Oroszvár (njem. *Karlbürg*, slk. *Rusovce*). Hadrovics (1974, 36) naglašava da bi bilo važno detaljnije obraditi te tekstove čiji "Wert liegt vor allem darin, daß sie trotz zufälliger Entstehung dieser Sammlung doch ein treues Bild vom Bildungsniveau nicht nur der kroatischen Dorfgeistlichkeit, sondern auch des kroatischen Volkes selbst vermitteln und auch den einstigen Stand der kroatischen Schriftsprache im Burgenland mit all ihren Ausdrucksmöglichkeiten und auch Inkonsequenzen widerspiegeln". Propovijedi su, dakle, značajni jezični spomenici koji pokazuju stupanj obrazovanosti "dušobrižnika" i time ujedno pružaju pouzdanu sliku o govornom jeziku, o ondašnjem uzusu, jer su župnici morali, a i željeli su govoriti tako da ih vjernici razumiju. Značenje je te zbirke trostruko: kulturnopovijesno, jezičnopovijesno i sociolingvističko. Filološko istraživanje, o kojem Hadrovics kaže da je truda vrijedno, skreće našu pozornost i na stilske vrijednosti ove dragocjene građe jer su propovjednici u svojim govorima imali namjeru utjecati na fantaziju i na osjećajni svijet svojih vjernika. Da bi se u pojedinim propovijedima došlo do konačne moralne pouke, što je bio uvijek glavni cilj, zahtijevao se odgovarajući postupak, svjestan izbor poredaba i različitih drugih stilskih sredstava pomoću kojih je svatko mogao razumjeti osnovni smisao propovijedi.

Za kratak sam prikaz izabrao propovijed koja je zabilježena u Oroszváru 1811. godine "na 23. nedilyu po Duhi". Polazni je tekst uzet iz evanđelja po Mateju, 9:25: *Kadbi Lyudztvo van zignano bilo, sztupi nuter, y popadeju za raku, y sztalaszei gori Divicsicza* (u suvremenom prijevodu: *Pošto istjera narod, uđe, uze ju za ruku i djevojka ustade*).

U ovoj se propovijedi ogleda karakteristična struktura crkvenih govora. Za polazište služi (obično) kratak tekst izdvojen iz koje (u većini slučajeva za čitanje propisane) biblijske parabole. U prvom se dijelu govora prepričava sadržaj, zatim dolazi aktualizacija u više faza. Propovjednici obično grupiraju svoje misli aktualizirajući moralna učenja oko oratorskih pitanja postavljenih vjernicima. Pitanje je najobičnije stilsko sredstvo. Susreću se oba tipa pitanja; ono, naime, koje očekuje odgovor, zahtijeva dopunjavanje, i drugo, pjesničko na koje se odgovor ne očekuje ili se on nalazi u samom postavljenom pitanju. Propovjednici se često služe i drugim stilskim sredstvima, npr. hiperbolom, plastičnim kontrastima, nagomilavanjem atributa itd. Podjela je govora u svakoj propovijedi jasna. Tijekom izlaganja misli redovito se umeću fraze: *prvo*

(pitanje), *drugo, zadnjič; pogledjte, preštimajmo* itd. Na kraju dolazi sažetak, zaključak u kojem se slušatelji obično upozoravaju na umjesno kršćansko ponašanje, na to što oni moraju raditi, kako moraju postupati, kako se vladati da ne bi grijeshili.

Propovijedi nisu duge. Ako računamo s umjerenim govornim tempom, sigurno nisu trajale dulje od 20–25 minuta, neke su čak i kraće. U njima gotovo nema za vjernike teških latinskih riječi i izraza, rijetko se mogu naći čak i najobičnije shvatljive strane fraze. To je bila tradicija koja potječe iz jednostavnoga načela opće razumljivosti. Još prije nastanka gradišćanskohrvatskih propovijedi, sredinom 18. stoljeća o tom je pristupu jasno govorio franjevac Jerolim Lipovčić (Hieronymus Lipovchich) u svojem prijevodu nabožnoga djela mađarskoga biskupa Martina Padányija Bíróa *Dušu čuvajuće pohođenje* (Budim 1750): Niti sam mlogo latinski metao (prijevod I. Ny.) niti sam u drugome dilu gotovi predika, niti exordia načinjao, zašto *ova nisu za sela* (isticanje I. Ny.); a za varoše svaki pripovidalac može lako sam učiniti... (Lipovčić, str. XIII).

U navedenoj propovijedi polazi se od uskrsnuća Jairove kćeri. Nakon prepričavanja samoga događaja slijedi osnovna teza: *Ča je ziz ovu divičicu Sin Božji učiniu, to oće jednuč ziz nami učinit*. Poslije toga dolazi aktualizacija.

Postavljaju se dva pitanja: 1. *Je moguć Gospodin Bog naše telo uživiti?*, 2. *...jeli Xtuš to učinit oće?* U odgovorima se polazi od dogme: *ovo je temeljitost ali fundament, na kom leži ona sa učnja kih denas oču najperdonést*. Odmah, nakon prvoga pitanja upućuje se na to da je on (tj. Bog) *ovo telo ziz ničesar van stegnul*, i dolazi još jedno pitanje na koje se ne očekuje odgovor jer se odgovor razumijeva: *začbi tako nebi bil moguć ziz onoga košća ko simo tamo leži, ziz onoga praha opent človika najperdonést, zopént télo napraviti?* U obrazloženju tvrdnje da Bog hoće "naše telo uživiti", propovjednik se poziva na slučajeve iz Staroga i Novoga zavjeta. Spominje Joba, navodi odgovarajuće tekstove iz evanđelja pa na kraju citira apostola Pavla: *on ki je Ježuša od mrtvi zbudiu, oće i nas opént uživiti, ter će nam prepustiti pred lice Xtuševu dojt*. Time su dani odgovori na postavljena pitanja, a zatim dolazi drugi smisaoni dio propovijedi: moralna pouka. Polazi se opet od evanđelja: *Ki su dobro činili čuju k-goristajanju k-žitku, a ki su zlo činili k-oristajanju sudstvu pojti*. Za uvod ovoga praktičnoga dijela govora služi usklik: *O nesrečeno veselje za dobročinitelje, joi! žalost za zločinitelje!* Sama po sebi se nameću opet pitanja koja ne zahtijevaju poseban odgovor jer jedini ispravan odgovor izlazi iz rečenoga: *Sudite saki ki razum jima ča ada nam činit je potribno? Jeli ni viduće da saki komu je ležano na*

zveličenju ni dužan dobra djela zvršit? Jeli ni saki dužan zla se čuvat? Zlo – to je grijeh kojega se mora čuvati; logično slijedi pitanje: Kres človik najveć va grih zapeljan postane? Dolazi nabranje, uglavnom, na osnovi Deset Božjih zapovijedi i Govora na gori. Taj se dio završava molitvom: O semogući Bog, udili nam onu milošću da se pred tvojim liczem zopént najdemo! da se to godalo bude va onoj vekovečnoj lipoti, udili nam jakost da ovdén onako živit budemo mogli, da naše ufanje čvrsto postane kad odavlén odstúpimo se pred tobúm ziz našimi pretelji radovali budemo va nebi.

Na kraju se govori o trpljenju, o patnjama na zemlji o kojima se tvrdi da *trapljenje nas čuda pobožnije načinja*. Propovjednik se obraća slušateljima, vraćajući se polaznoj misli, "goristajanju", vjekovečnom životu: *Zato dragi moji posluhniki! Ako ćemo se veselit ter radovat, nad onoj velikoj plaći na nebi, tako naš žitak onako urédimo, kot su nam példu dali sih svéci...*

Strukturu propovijedi možemo jasno vidjeti:

- teza: Bog (Isukrst) je oživio Jairovu kćerku; to znači da će i nas uskrsnuti
- dokazivanje: Bog to *može* napraviti – dokazi iz Staroga i Novoga zavjeta
 - Bog to *hoće* napraviti
 - Uskrsnuće Isukrstovo – glavni dokaz
- aktualizacija: Mi ćemo svi uskrsnuti
 - Naša će sudbina biti ili "žitak" ili "sud"
 - Moramo tako živjeti da zaslužimo "žitak"
- pjesnički poticaj: Molitva
 - Primjer svetaca

Literatura

- Gaál, K., i G. Neweklowsky, 1983: *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz*, Wien.
- Hadrovics, L., 1974: *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. u. 19. Jh. mit 12 Faksimiles*, Wien.
- Koschat, H., 1978: *Die Čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*, Wien.

Burgenland Croatian Sermons from
Martin Brijeg (Pannonhalma)

Summary

In the paper the author analyses the structure of Burgenland Croatian sermons from the beginning of the 19th century which are kept in Martin Brijeg in Hungary. These language monuments have not yet been described and thus this paper sheds new light on Burgenland Croatian language heritage.

Key words: Burgenland Croatian language, church sermons

Ključne riječi: gradišćanskohrvatski jezik, crkvene propovijedi